

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної роботи
Антон ПАНТЕЛЕЙМОНОВ

2021 р.

Робоча програма

АСИСТЕНТСЬКОЇ ПРАКТИКИ

рівень вищої освіти магістр
галузь знань 10 – Природничі науки
спеціальність 106. Географія
освітня програма Економічна та соціальна географія
вид дисципліни обов'язкова
факультет геології, географії, рекреації і туризму

2021 / 2022 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

7 червня 2021 року, протокол № 7

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Людмила НСМЕЦЬ, д. геогр. н., професор, професор кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства

Катерина СЕГІДА, д. геогр. н., доцент, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства

Протокол № 9 від 7 червня 2021 р.

Завідувач кафедри

(підпис) Людмила НСМЕЦЬ
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Економічна та соціальна географія»

Гарант освітньо-професійної програми
(підпис) Володимир РЕДІН
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол № 6 від 7 червня 2021 р.

Голова науково-методичної комісії

(підпис) Олександр ЖЕМЕРОВ
(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма асистентської практики складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки магістрів за спеціальністю 106 «Географія» освітньою програмою «Економічна та соціальна географія».

Асистентська практика магістрантів II курсу факультету геології, географії, рекреації і туризму проводиться на основі «Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України», затвердженого наказом Міністерства освіти України від 08.04.1993 р. за № 93, листів Міністерства освіти і науки України від 05.12.2003 р. за № 14/18.2-2097 «Про фахову (переддипломну) практику студентів вищих педагогічних закладів за місцем майбутнього працевлаштування» та від 07.02.2009 р. за № 1/9-93 «Про практичну підготовку студентів», Закону України «Про вищу освіту», Державних стандартів вищої освіти та інструктивно-нормативних документів про організацію і проведення практики студентів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, навчального плану, графіку навчального процесу та з урахуванням положень «Методичних рекомендацій зі складання програм практики студентів вищих навчальних закладів України» у відповідно визначені терміни.

1. Опис асистентської практики

1.1. Метою асистентської практики є поглиблення і закріплення знань магістрантів з питань організації і форм здійснення освітнього процесу викладання географічних дисциплін у сучасних умовах, його наукового, навчально-методичного та нормативного забезпечення, формування вмінь і навичок опрацювання наукових та інформаційних джерел при підготовці занять, застосування активних методик викладання професійно-орієнтованих і практичних дисциплін для підготовки бакалаврів спеціальності 106. Географія.

Об'єктом асистентської практики є освітній процес підготовки бакалаврів спеціальності 106. Географія.

Предметом асистентської практики виступають окремі дисципліни фундаментального або професійного і практичного циклу навчального плану, що відповідає напряму наукових інтересів наукового керівника та узгоджується з темою кваліфікаційної роботи магістранта.

1.2. Основними завданнями асистентської практики є:

- набуття теоретичних знань та практичних умінь і навичок, необхідних для роботи викладачем вищого навчального закладу, зокрема умінь і навичок навчальної, методичної та організаційно-виховної роботи зі студентами;

- освоєння різноманітних методів, прийомів, форм роботи, сучасних технічних засобів навчання тощо.

У завдання практики також входить:

- поглиблення та закріплення теоретичних знань, отриманих під час навчання за фаховими та педагогічними дисциплінами, їх практичне застосування в навчально-виховній роботі вищої школи;

- розширення та поглиблення професійної підготовки, придбання педагогічних якостей викладача;

- вироблення умінь планування навчальної роботи з урахуванням умов конкретного навчального закладу;

- підготовка та проведення занять різних типів із застосуванням різноманітних форм організації освітнього процесу, прийомів і методів навчання, спрямованих на активізацію роботи студентів;

- організація навчальної діяльності студентів на заняттях;

- виконання освітніх, організаційно-виховних і розвиваючих функцій контролю в навчанні;

- правильне використання умінь і навичок для оцінки знань студентів;

- вироблення умінь аналізу і самоаналізу проведеного заняття;
- вивчення магістрантами-практикантами передового педагогічного досвіду, використання отриманих знань для самостійної навчально-виховної роботи зі студентами всіх курсів бакалавріату;
- ознайомлення та практичне застосування методів наукових досліджень з теорії та практики навчання дисциплін для підготовки бакалаврів спеціальності 106. Географія;
- формування у магістрантів стійкого інтересу до обраної професії, їх стимулювання до вивчення спеціальних та педагогічних дисциплін, необхідних для роботи;
- визначення професійної придатності магістранта-практиканта до роботи викладачем вищої школи.

Базою для проходження практики є факультет геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Термін проходження практики – 6 тижнів III семестру магістратури (починаючи з 1 вересня).

Загальне організаційне, навчально-методичне та наукове **керівництво** асистентською практикою здійснюють завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства та деканат факультету геології, географії, рекреації і туризму. Безпосередніми керівниками асистентської практики є викладачі кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства.

1.3. Кількість кредитів: 10.

1.4. Загальна кількість годин: 300 годин.

1.5. Характеристика практики	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
<u>2-й</u>	<u>2-й</u>
Семестр	
<u>3-й</u>	<u>3-й</u>
Кількість кредитів	
<u>10,0</u>	<u>10,0</u>
Кількість годин	
<u>300</u>	<u>300</u>
Форма контролю	
<u>екзамен</u>	<u>екзамен</u>

1.6. Заплановані результати навчання:

- набутті студентами загальних та спеціальних компетентностей:

здатність до адаптації та дії в новій ситуації, пов'язаній з роботою за фахом; здатність до ділових комунікацій у професійній сфері, знання етики ділового спілкування, навички роботи в команді; здатність діяти соціально відповідально та свідомо; здатність здійснювати педагогічну діяльність та викладати дисципліни професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

- досягнення програмних результатів навчання: знати форми, методи і прийоми навчальної діяльності у закладах вищої освіти; застосовувати уміння і навички навчально-методичної діяльності у закладах вищої освіти.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми, студенти мають набути **теоретичних знань і практичних умінь та навичок** щодо:

- предмету діяльності – відповідної дисципліни фундаментального або професійного і практичного циклу підготовки бакалаврів спеціальностей 106. Географія та 0114.07 Середня освіта (географія);

– *продукту діяльності* – систематизації інформації в межах обраної дисципліни за окремими темами згідно з робочою програмою курсу у вигляді опорних конспектів лекційних занять та методичних розробок для проведення практичних або семінарських занять;

– *процедури діяльності* – способу передачі інформації студентській аудиторії через проведення лекційних та практичних (або семінарських) занять згідно графіку освітнього процесу та розробки комплексу навчально-методичного забезпечення відповідної дисципліни, включаючи організацію самостійної роботи студентів.

Зазначені уміння та навички сприяють формуванню загальних та фахових компетентностей, в тому числі здатності генерувати нові ідеї, до адаптації та дії у новій ситуації пов'язаній з роботою за фахом, до ділових комунікацій у професійній сфері, етики ділового спілкування, роботи у команді, розуміння та сприйняття етичних норм поведінки відносно інших людей та відносно природи, розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку та взаємодії природи і суспільства й уміння їх використовувати у професійній, соціальній та педагогічній діяльності, здатність здійснювати педагогічну діяльність та викладати дисципліни професійної підготовки у закладах вищої освіти. А також сприяють досягненню програмних результатів навчання, зокрема розуміння та уміння запроваджувати різноманітні форми, методи та прийоми навчальної діяльності у закладах вищої освіти, ефективно застосовувати уміння і навички навчально-методичної діяльності у закладах вищої освіти.

Таким чином, під час проходження асистентської практики магістрантів відбувається відпрацювання практичних умінь і навичок здійснювати підготовку навчально-методичного забезпечення і проведення лекційних, семінарських, практичних занять, організації самостійної роботи студентів.

Асистентська практика проходить у межах фундаментальних та професійних і практичних дисциплін підготовки бакалаврів спеціальності 106. Географія, які викладаються в вересні-жовтні на кафедрі соціально-економічної географії і регіонаознавства. Вибір дисципліни, з якої відбуватиметься асистентська практика, здійснюється заздалегідь, відповідно до напрямку наукових інтересів наукового керівника та у межах тематики випускної кваліфікаційної роботи магістра.

2. Структура асистентської практики

Під час проходження асистентської практики передбачається проведення магістрантом таких видів педагогічної діяльності.

Організаційна робота:

- участь у настановчій і підсумковій (звітній) конференціях асистентської практики;
- проведення консультацій з керівником практики з організаційних питань;
- виступ на конференції з коротким аналізом своєї роботи під час практики;
- короткі усні звіти магістрантів про виконану протягом тижня роботу;
- складання індивідуального плану проходження асистентської практики магістранта на підставі робочих навчальних планів дисциплін і планів роботи куратора академгрупи, до якої закріплений практикант;

- ознайомлення зі специфікою роботи та організацією освітнього процесу у вищому навчальному закладі;

- ознайомлення з документацією, що ведеться у ЗВО (Статутом вищого навчального закладу, індивідуальним планом роботи викладача, планами роботи вченої ради факультету та вченої ради університету, планом роботи кафедри, планом виховної роботи на факультеті, журналом академічної групи тощо) та з освітніми стандартами (Законом України «Про вищу освіту», Положенням про державний вищий навчальний заклад, Положенням про організацію навчально-виховної роботи у ЗВО, Положенням про організацію освітнього процесу у ЗВО Положенням про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), освітньо-кваліфікаційною характеристикою напрямку підготовки або спеціальності, робочими програмами навчальних дисциплін).

Навчальна робота:

- відвідання не менше одного заняття кожного типу (лекційного, семінарського та практичного), що проводить керівник асистентської практики;
- спостереження та аналіз різних форм навчання у вищій школі;
- розробка, підготовка та самостійне проведення не менше двох практичних або семінарських занять;
- розробка, підготовка та самостійне проведення не менше двох лекційних занять з використанням мультимедійного обладнання для демонстрації презентацій до лекційних занять;
- розробка роздаткового матеріалу (у формі тестових завдань) для письмового опитування студентів за визначеною керівником практики темою, проведення опитування за розробленими матеріалами та оцінка його результатів;
- виконання індивідуального завдання;
- проведення інших форм навчальної роботи (організація самостійної роботи студентів, консультацій тощо);
- проведення самоаналізу та самооцінки проведеної навчальної роботи.

Методична робота:

- опрацювання наукової та педагогічної літератури, самоосвіта;
- вивчення досвіду роботи викладачів вищого навчального закладу;
- розробка планів-конспектів лекцій, практичних або семінарських занять, інструкцій до виконання практичних завдань;
- проведення консультацій з керівником практики, участь у роботі науково-методичних семінарів.

Виховна робота:

- ознайомлення з планом роботи куратора академічної групи та складання на його основі свого плану, його обговорення;
- знайомство з академічною групою;
- відвідування виховних заходів, кураторських годин;
- визначення теми, форми та терміну проведення кураторської години з урахуванням плану роботи куратора групи, вимог моменту (ювілеї, свята, акції тощо) та власних інтересів;
- розробка, підготовка та самостійне проведення кураторської години;
- активна участь у всій організаційно-виховній роботі групи та факультету;
- проведення індивідуальної роботи зі студентами;
- участь у профорієнтаційній роботі кафедри.

Науково-дослідна робота:

- ознайомлення з планом наукової роботи кафедри;
- участь у роботі дискусійного клубу чи наукового гуртка кафедри;
- проведення елементів експериментального дослідження за темою магістерської роботи;
- проведення наукової роботи зі студентами.

Під час проходження асистентської практики магістрант зобов'язаний:

- отримати необхідну документацію і проконсультуватися у керівника щодо її оформлення;
- своєчасно прибути на базу практики і розпочати виконання її завдань;
- ознайомитися і дотримуватися режиму роботи вищого навчального закладу і кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства, що є базою практики;
- дотримуватись правил техніки безпеки на базі практики;
- виявляти вихованість, етичну поведінку, культуру спілкування, ввічливість, професіоналізм; відповідально відноситися до виконання поставлених перед магістрантом керівником асистентської практики завдань;
- виконати всі обов'язкові види педагогічної діяльності, проявивши при цьому свої професійні знання та навички;
- відповідати за виконану під час проходження асистентської практики роботу;

- своєчасно оформити звітну документацію про проходження практики і подати її у встановлений термін керівникам практики;
- захистити звіт про виконану роботу.

В обов'язки керівника практики входить:

- постановка завдання перед магістрантом-практикантом;
- допомога магістранту (у формі консультацій та методичних рекомендацій) при підготовці всіх видів занять та методичних розробок.
- скласти і довести до відома магістрантів план-графік проходження асистентської практики;
- перед початком практики перевірити готовність бази практики;
- провести інструктаж магістрантів-практикантів з питань техніки безпеки та охорони праці;
- забезпечити магістрантів необхідними документами для виконання програми і завдань практики;
- забезпечувати проходження практики на високому рівні відповідно до програми, контролювати забезпечення нормальних умов праці магістрантів;
- здійснювати методичне керівництво виконанням магістрантами програми практики та індивідуального завдання;
- надавати методичну допомогу магістрантам щодо розробки планів проведення навчальних занять та інших заходів;
- надавати магістрантам консультації з питань проходження асистентської практики, виконання індивідуальних завдань та оформлення звіту;
- контролювати виконання магістрантом усіх перерахованих вище видів педагогічної діяльності (обов'язковою є присутність викладача при проведенні магістрантом-практикантом занять);
- аналізувати й оцінювати подану магістрантами документацію про проходження асистентської практики;
- дати підсумкову характеристику, оцінку-відгук про виконану кожним магістрантом роботу;
- у складі комісії брати участь у захисті магістрантами-практикантами результатів асистентської практики;
- за результатами практики подавати завідувачу кафедри письмовий звіт про проведення практики з пропозиціями щодо поліпшення її організації.

Обов'язком бази практики є створення умов та можливостей для повноцінного виконання магістрантом-практикантом поставленого перед ним завдання;

Результатом проходження магістрантом асистентської практики є набуття професійних навичок майбутнього викладача географії у вищій школі; формування професійних умінь та навичок, необхідних для успішної роботи у вищій школі; практичне засвоєння методики викладання географії у вищій школі та набуття практичного досвіду; спостереження та переймання досвіду роботи наукового керівника асистентської практики.

3. Зміст асистентської практики

Практика магістрантів проходить у 3 етапи:

Перший етап – ознайомчий. Ознайомлення з базою практики, аналіз науково-методичної бази викладацької діяльності кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства.

Загальне ознайомлення з діяльністю кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства, її кадровим складом, посадовими обов'язками співробітників, планами роботи, основною документацією. Вивчення правил внутрішнього трудового розпорядку і режиму роботи кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства. Формування уявлень про сутність викладацької роботи у вищому навчальному закладі. Ознайомлення із сучасним рівнем

педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі. Вивчення робочих програм навчальних дисциплін, що викладаються кафедрою соціально-економічної географії і регіонаознавства.

Другий етап – основний. Участь у викладацькій діяльності кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства; участь в організаційно-виховній роботі зі студентами.

Ознайомлення з конкретними темами лекційних, практичних і семінарських занять навчальних дисциплін, закріплених за кафедрою, що викладаються в поточному семестрі. Відвідування занять провідних викладачів кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства. Підготовка планів-конспектів і проведення двох лекційних занять. Підготовка планів-конспектів і проведення двох практичних або семінарських занять. Опанування передових технологій викладацької діяльності. Формування і розвиток навичок педагогічного спілкування з викладачами та студентами. Керівництво навчальною діяльністю студентського колективу; формування вмінь професійно реагувати на зміну обставин, самостійно приймати рішення і бути за них відповідальним.

Підготовка плану-конспекту і проведення кураторської години. Застосування різних видів, форм і ефективних методів організаційно-виховної роботи зі студентами. Вивчення психологічного клімату у студентському колективі, індивідуальних психологічних особливостей окремих студентів.

Третій етап – підсумковий. Аналіз ефективності викладацької діяльності.

Магістранти готують звітну документацію, яку захищають на звітній конференції. Можливе залучення магістрантів-практикантів до різних форм контролю знань студентів. Участь в обговоренні відкритих навчальних занять викладачів кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства. Розробка і подання керівництву кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства своїх пропозицій щодо підвищення ефективності навчально-виховної роботи кафедри і всього структурного підрозділу.

4. Індивідуальне завдання викладача

Виконання магістрантами індивідуальних завдань є важливим етапом у вирішенні основних завдань асистентської практики. Індивідуальне завдання розробляється керівником практики і видається кожному магістранту. Зміст індивідуального завдання повинен відповідати цілям і завданням освітнього процесу. Крім того, індивідуальне завдання повинно відповідати здібностям та теоретичній підготовці магістранта. Консультування та контроль виконання індивідуального завдання здійснюється керівником практики.

Індивідуальні завдання для магістрантів повинні бути доволі складними, передбачати творчий, пошуковий підхід. Це може бути, наприклад, розробка детального сценарію нетрадиційного заняття – диспуту, сюжетно-рольової гри, колоквиуму тощо. Важливо, щоб протягом практики відбулась апробація розробленого сценарію і було виявлено, наскільки доцільно розрахований час на окремі структурні елементи, ефективні використані методики, сформовані вміння та навички магістранта-практиканта. Індивідуальне завдання може також передбачати розробку магістрантом певної науково-методичної теми, присвяченої проблемам викладання географії у вищій школі, актуальним проблемам суспільної географії в Україні та світі в цілому.

5. Оформлення результатів асистентської практики, підведення підсумків, оцінювання магістрантів

Після закінчення терміну практики магістранти звітують на кафедрі про виконання її програми. Загальна форма такої звітності – подання **письмового звіту з відгуком керівника практики з оцінкою діяльності магістранта-практиканта та подальший захист.**

Письмовий звіт за результатами практики подається в установленний термін (протягом тижня після її закінчення) керівнику практики для перевірки, рецензування і допуску до захисту.

У звіті магістранта зазначає характер і обсяг виконаних завдань, викладає результати своєї педагогічної діяльності, формулює власні пропозиції, робить аргументовані висновки, висловлює певні зауваження та побажання.

Розділи та окремі питання звіту мають бути чітко визначені, викладені в логічній послідовності і конкретизовані. Таблиці, ілюстративний матеріал, додатки повинні бути змістовні й оформлені відповідно до стандартів оформлення звітів наукових досліджень.

Керівник практики у відгуку характеризує рівень дисциплінованості магістранта, його морально-ділові якості, основні види виконаних робіт, оцінює педагогічну діяльність магістранта, її значення для формування вмінь і навичок майбутнього викладача, якість оформлення звітної документації, висновки та пропозиції щодо оцінки проходження магістрантом асистентської практики.

Після перевірки поданого звіту керівником практики і його позитивної оцінки, зафіксованої у відповідному відгуку, звіт публічно захищається магістрантами на **підсумковій (звітній) конференції** перед комісією, яка створюється за розпорядженням завідувача кафедри і складається з викладачів (не менше двох) відповідної кафедри. У процесі захисту магістрант має охарактеризувати виконану педагогічну роботу і відповісти на запитання членів комісії стосовно різних аспектів його діяльності під час асистентської практики та опрацьованої теми індивідуального завдання. Магістранти можуть запропонувати свої пропозиції щодо вдосконалення проведення асистентської практики та обґрунтувати їх доцільність.

При захисті звіту про проходження практики оцінюються вміння аргументовано висловлювати власну думку; використовувати і оперувати науковою і методичною термінологією; працювати з науковою і методичною літературою, складати тези; систематизувати і узагальнювати потрібний матеріал; формулювати висновки і розробляти рекомендації щодо вдосконалення освітнього процесу; використовувати дані емпіричного характеру; використовувати здобуті фахові знання у викладанні навчальних дисциплін.

Підсумкова оцінка роботи магістранта під час асистентської практики залежить від оцінки його педагогічної діяльності, якості виконання письмового звіту та своєчасності подання необхідних документів, виконання індивідуального завдання, усного захисту результатів практики (доповіді та відповідей на запитання членів комісії).

Підсумки асистентської практики є предметом розгляду на засіданнях кафедри: керівники практики звітують про результати проходження магістрантами практики, обговорюються претензії та побажання магістрантів, висловлюються пропозиції щодо поліпшення організації асистентської практики, урізноманітнення засобів її проведення, використання сучасних методик і передового досвіду.

Зміст звіту з асистентської практики

- 1. Титульний аркуш.**
- 2. Розробка двох лекцій** (лекція має містити тему, план, мету (навчальну, розвиваючу, виховну), методи викладання, міждисциплінарні зв'язки, обладнання, перелік демонстраційного та роздаткового матеріалу, список рекомендованої літератури для вивчення теми (13-15 джерел), основний текст лекції, який має включати загальний теоретичний матеріал, тези для конспектування, а також цікаві факти, додаткову інформацію за темою, питання для інтерактивної роботи зі студентами під час заняття; перелік питань (10-15 питань) для самоперевірки знань студентів за темою лекції).
- 3. Презентації до лекції** (20-25 слайдів з тезами лекції, графічним та картографічним матеріалом, фотографіями, схемами, малюнками, таблицями тощо, а також слайди, які доповнюють лекцію цікавою інформацією (не обмежена кількість)).
- 4. Розробка 15-20 тестових завдань** (з однією правильною відповіддю) до лекцій для перевірки рівня засвоєння матеріалу студентами.
- 5. Розробка двох практичних або семінарських занять** (основні складові: назва, мета (навчальна, розвиваюча, виховна), перелік питань для обговорення (7-10 питань),

рекомендований список джерел для підготовки студентів до заняття; практичні завдання.
Вищим балом оцінюється розробка нестандартного заняття.

6. **Розробка кураторської години.**
7. **Висновки щодо проходження практики** (період проведення практики, за яким викладачем та дисциплінами був закріплений магістрант, які були проведені аудиторні заняття зі студентами (тема, дата, час, аудиторія), яка надана допомога викладачу в організаційно-виховній роботі зі студентами, загальні враження під час проходження практики (*позитивні та негативні моменти практики, оцінка рівня підготовки магістрантів до проходження асистентської практики*)).
8. **Індивідуальне завдання викладача.**
9. **Диск з матеріалами звіту.**

6. Схема нарахування балів

Вид роботи	Кількість балів
Розробка двох лекцій, підготовка та оформлення презентацій до них	20
Розробка двох практичних або семінарських занять	10
Виконання індивідуального завдання викладача	10
Розробка кураторської години	10
Розробка тестових завдань до двох лекцій	10
Проведення аудиторних занять (двох лекцій, двох практичних або семінарських занять), інша допомога викладачу в навчальній, методичній, організаційно-виховній роботі зі студентами	30
Проведення кураторської години	10
РАЗОМ	100

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
90-100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

7. Рекомендована література

Основна література:

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник / А. М. Алексюк – К. : Либідь. – 560 с.
2. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи : навчально-методичний посібник для викладачів, аспірантів, студентів магістратури / Л. В. Артемова. – К. : Кондор, 2008. – 272 с.
3. Василюк А. Сучасні освітні системи : навчальний посібник / А. Василюк, Р. Пахотінський, Н. Яковець. – Ніжин : Вид-во НДПУ, 2002. – 140 с.

4. Губарев В. К. Большой современный справочник школьника и студента / В. К. Губарев, З. В. Трохимова. – Донецк : ООО ПКФ «БАО», 2006. – 960 с.
5. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія / Н. В. Гузій. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
6. Киселева О. О. Формы организации обучения в высшей школе / О. О. Киселева. – Петропавловск-Камчатский : Изд-во КГПУ, 2001. – 56 с.
7. Навчально-методичні основи інтегрованого навчання у вищих навчальних закладах. – Харків, 1999. – 322 с.
8. Науково-практичні аспекти організації навчальної і методичної роботи в університеті / За заг. ред. В. П. Шевченко. – Донецьк, 2004. – 256 с.
9. Оформлення навчальних матеріалів : методичний посібник / Уклад. : І. П. Челюканов, М. Г. Ключко. – К., 1995. – 36 с.
10. Пащенко М. І. Технологія використання активних методів навчання / М. І. Пащенко, В. Ф. Мішкурова, О. М. Середнячка. – К. : Наук. світ, 2003. – 94 с.
11. Попков В. А. Дидактика высшей школы : учебное пособие / В. А. Попков, А. В. Коржуев. – М. : Академия, 2001. – 136 с.
12. Слостенин В. А. Педагогика : учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. М. Шиянов; [под ред. В. А. Слостенина]. – М. : Академия, 2002. – 576 с.

Допоміжна література

1. Болонський процес у фактах і документах / Упоряд. : М. Ф. Степко, Я. Л. Болнобаш, В. Д. Шинкарук та ін. – Київ-Тернопіль : Вид-во ТДПУ, 2003. – 52 с.
2. Ващенко Л. М. Школа зарубіжжя: шляхи реформ / Л. М. Ващенко, Є. М. Жебровський. – К., 1999. – 186 с.
3. Вульфсон Б. Л. Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века / Б. Л. Вульфсон. – М. : Изд-во УРАО, 1999. – 208 с.
4. Драйден Г. Революция в обучении / Г. Драйден, В. Джаннет; пер. с англ. – М. : ООО «ПАРВИНЕ», 2003. – 672 с.
5. Журавський В. С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти / В. С. Журавський, М. З. Згуровський. – К. : Політехніка, 2003. – 200 с.
6. Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України / М. З. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2006.
7. Карпухин Д. В. Мир международного образования, или как учатся за границей / Д. В. Карпухин. – Харьков, 1996. – 325 с.
8. Луговий В. І. Управління освітою : навчальний посібник / В. І. Луговий. – К. : Вид-во УАДУ, 1997. – 302 с.
9. Основні засади розвитку вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003–2004 рр.) / За ред. В. Г. Кременя. – Київ-Тернопіль : Вид-во ТДПУ, 2004. – 148 с.
10. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (бібліотека з освітньої політики). – К. : М-во освіти і науки України, 2004. – С. 16-26.
11. Реформы образования в современном мире. Глобальные и региональные тенденции. – М., 1995. – 180 с.
12. Стратегія реформування освіти в Україні. Рекомендації з освітньої політики. – К. : К.І.С., 2003. – 296 с.
13. Сучасні системи вищої освіти: порівняння для України. – К. : Вид-во НУКМА, 1997. – 290 с.

14. Трайнев В. А. Деловые игры в учебном процессе: Методология разработки и практика проведения / В. А. Трайнев. – М. : Издат. дом «Дашков и К°», 2002. – 360 с.

**Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції,
інше методичне забезпечення**

1. Болонська декларація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/
2. Загальні відомості про вищу освіту в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/education/higher/higher
3. Методи навчання та їх класифікація // Сайт «Osvita.Ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/theory/780/>
4. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://moskalik.at.ua/kurs_lekziy/mmmvvv.doc
5. Нормативно-правова база наукової діяльності у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/nauka/naukova-diyalnistu-vishchikh-navchalnikh-zakladakh/4688>
6. Сайт «Аспірант України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mi/intranet/aspirant.com.ua/>
7. Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1488/1/Особливості,%20проблеми%20та%20шляхи%20активізації%20самостійної%20роботи%20студентів>